

УДК 159.9:316.36

DOI: 10.24919/2312-8437.49.255844

РИГЕЛЬ Олеся – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (olesyarygel@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8470-7403>

ПОСАЦЬКИЙ Олександр – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (boroda63@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-7475>

Бібліографічний опис статті: Ригель, О., & Посацький, О. (2021). Теоретичні основи дестабілізації шлюбу. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*, 49, 85–96. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.49.255844>.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ШЛЮБУ

Анотація. У статті розглядаються проблеми сім'ї, які ведуть до розлучення, дестабілізації сімейних стосунків. З'ясовано, що значне місце займає сімейна напруженість, яка, зі свого боку, стає причиною незадоволеності різними аспектами шлюбу.

Аналіз причин психологічного розпаду шлюбу та факторів, які впливають на задоволеність шлюбом, дав змогу виявити, що в подружніх парах, орієнтованих на розлучення, присутній такий дестабілізуючий фактор, як напруженість у сімейних відносинах.

Розглядаючи успішність і стабільність сучасного шлюбу, ми відзначали, що вони базуються на психологічній сумісності, психологічній адаптації, на сприятливому психологічному кліматі в сім'ї. Нестабільність подружніх відносин починається передовсім з напруженості у подружніх стосунках.

Отже, можна з впевненістю сказати, що на деструктивний розвиток подружніх відносин, на благополучність психоло-

гічного клімату і, як результат – орієнтованості на розлучення, найбільши вагомий вплив мають різнотипні фактори.

Найчастіше всього наявність цих дестабілізуючих елементів подружнього життя призводить до ускладнення шлюбно-сімейних відносин, психологічного розпаду подружжя, орієнтації чоловіка і жінки на розлучення.

Знання про існування перелічених вище факторів, вміння їх діагностувати та виявляти лежать в основі проведення психотерапевтичної та корекційної роботи.

Ключові слова: дестабілізація; несумісність; сім'я; сімейні стосунки; шлюб.

RYHEL Olesia – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of Practical Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (olesyarygel@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8470-7403>

POSATSKYI Oleksandr – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of Practical Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (boroda63@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2705-7475>

To cite this article: Ryhel, O., & Posatskyi, O. (2021). Teoretychni osnovy destabilizatsii shliubu [Theoretical foundations of marriage destabilization]. *Problemy humanitarnykh nauk. Psykholohiia – Problems of Humanities. Psychology*, 49, 85–96. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.49.255844> [in Ukrainian].

THEORETICAL FOUNDATIONS OF MARRIAGE DESTABILIZATION

Abstract. *The article deals with the problems of the family, which lead to divorce, destabilization of family relationships. It turned out that a significant place is occupied by family tensions, which, in turn, leads to dissatisfaction with various aspects of marriage. Analysis of the causes of psychological breakdown of marriage and factors that affect marriage satisfaction made it possible to find that in married couples focused on*

divorce, there is such a destabilizing factor as tension in family relationships. Considering the success and stability of modern marriage, we noted that they are based on psychological compatibility, psychological adaptation, and a favorable psychological climate in the family. Marital instability begins primarily with tension in marital relations.

So, we can confidently say that the destructive development of marital relations, the success of the psychological climate and, as a result of the focus on divorce, the most significant impact have different types of factors. Most often, the presence of these destabilizing elements of married life leads to a complication of marital relations, psychological breakdown of spouses, orientation of a man and a woman to divorce. Knowledge of the existence of the above destabilizing factors, the ability to diagnose and identify them are the basis for psychotherapeutic and correctional work.

Key words: *destabilization; incompatibility; family; family relationships; marriage.*

Постановка проблеми. Сім'я в житті людини є особливим соціальним інститутом для задоволення її первинних потреб, світом емоційних і моральних почуттів. У сім'ї ми одержуємо перші знання про людей, норми поведінки й моралі.

Майбутнє суспільства, а виходить, і людини залежить від стійкості й нормального розвитку сім'ї. Від того, наскільки повно виконує сім'я свої функції – відтворювальну, господарсько-побутову, виховну, емоційно-психологічну, – залежать соціальні якості нових поколінь (Шнейдер, 2006).

Метою статті є обґрунтувати, які психологічні фактори, що дестабілізують шлюб.

Виклад основного матеріалу. Стабільність родини виражається у стійкості й гармонійності сімейних відносин (причому не тільки між подружжям, а й між батьками, дітьми), але, на жаль, внутрішньосімейні відносини поки ще далеко не гармонійні, про що свідчать подружні конфлікти. Затяжні й неврегульовані конфлікти можуть стати основою для дисгармонії відносин у сім'ї, що, зі свого боку, веде до дестабілізації, і часто як результат її – до розлучення.

У результаті розлучень багато чоловіків і жінок залишаються самотніми. А часом виходить так, що в розлучених іде багато років, причому кращих, молодих, доки їм вдається знову створити сім'ї.

Шлюб, сім'я, розлучення, повторний шлюб – складні особисті проблеми людини, і від їхнього рішення часто залежить і благополуччя особистості, і її особисте щастя.

У зв'язку з ростом числа розлучень все більша увага приділяється заходам щодо стабілізації шлюбно-сімейних відносин, ефективність яких багато в чому залежить від наукової обґрунтованості. Тому проблема розлучення всі частіше стає об'єктом соціологічних, демографічних, психологічних й ін. досліджень. Проте знання причин, передумов і наслідків розлучень усе ще далекі від повноти. Сім'я становить змінну систему відносин, яким властиві певні етапи розвитку.

Перехід від одного етапу розвитку сім'ї до іншого завжди пов'язаний з більшими або меншими труднощами. Установлено, що на певних змінах стадій життєвого циклу сім'я схильна до виникнення криз і конфліктів.

Як свідчать дослідження В. Сисенко, І. Гребенникова, І. Говако, З. Янкової, Б. Херсонського, П. Дичюс, П. Альшиної, Г. Навайтис, К. Вітека, Е. Ейдемільера, В. Юстицького, В. Голофас та ін., періодизація схильності сім'ї до конфліктів і розлучень має певні причини, пов'язані з особливостями формування психологічного клімату, подоланням деяких факторів несумісності, а також здатністю сім'ї задовольняти різноманітні потреби особистості (Гридковець, 1999).

Отже, вивчення причин незадоволеності шлюбом і сімейними відносинами на різних стадіях розвитку сімейних відносин, має велике значення для стабілізації шлюбу, його зміцнення. А в силу недостатнього вивчення цього аспекту проблеми, будь-які дослідження в цій області становлять значний інтерес.

Для більш повного розуміння виведених А. Волковим причин розлучень додамо розширене трактування деяких.

Найбільший інтерес дослідника викликає вплив на стабільність шлюбу вік чоловіка та жінки в момент утворення сім'ї. За даними спеціальних демографічних досліджень, проведених А. Волковим, найменш стабільні шлюби, укладені як у дуже ранньому, так і в похилому віці. У першому випадку дається взнаки відсутність соціальної зрілості, у другому – досвід першого шлюбу, незадоволеність пов'язаних зі шлюбом очікувань, а також складність взаємоадаптації, тому що характер людей уже сформувався і згода в

сімейних відносинах досягається усе з більшими зусиллями. Треба взяти до уваги також відмінність у співвідношенні кількості перших і повторних шлюбів: серед тих, хто одружується в більш пізньому віці, тих, що починають сімейне життя не вперше, природно, більше.

Розлучення залежить також від кількості дітей у подружжя. Як правило, бездітні розлучаються частіше, ніж сім'ї, які мають дітей, причому, що більше в родині дітей, то відносно рідше такі сім'ї розпадаються. Хоч, слід мати на увазі можливий зворотний зв'язок, коли сама собою бездітність може послужити причиною розлучення.

Як зазначає В. Сисенко, в перші роки шлюбу (приблизно до 4 років включно) причини і мотиви розлучень в основному пов'язані з морально-психологічною та економічною невідповідністю подружжя, невмінням психологічно адаптуватись один до одного. Шлюби віком 5–9 років і більше мають в своїй основі дещо інші причини і приводи розлучень (Гридковець, 1999; Кратохвил, 1991).

1. Необдуманий шлюб.
2. Велика різниця у віці.
3. Засудження за карний злочин.
4. Перебування за кордоном.
5. Окреме проживання через віддаленість місця роботи.
6. Зрада.
7. Втручання третіх осіб.
8. Розбіжності фінансового характеру.
9. Розбіжності статевого характеру.
10. Відмінності характерів та інтересів.
11. Відсутність піклування про сім'ю.
12. Алкоголізм.
13. Грубість.
14. Надмірні ревності (Гридковець, 1999).

Перше місце серед всіх причин розлучень у дослідженнях займає зрада, причому відмінності з вини чоловіків чи жінок не дуже суттєві. Торкаючись проблеми зради як основної причини розлучення, дослідник стверджує, що саме це у більшості випадків є наслідком інших причин, які ведуть, як правило, до взаємного відчуження подружжя.

На другому місці – розбіжності характерів та інтересів, причому, відзначається постійна тенденція зростання розлучень з вказаної причини з вини як чоловіків, так і жінок. З-поміж розбіжностей подружжя найчастіше називають наявність у характерах обох партнерів таких рис, як не поступливість, сварливість, дріб'язковість.

Таким чином, за розбіжностями характерів та інтересів стоїть сукупність факторів, пов'язаних з якостями характеру, темпераменту, зі спільною духовною і моральною культурою, з вмінням психологічно адаптуватись до способу життя і поведінки партнера, з умінням провадити самоконтроль і саморегуляцію своєї поведінки.

Успішність шлюбу, залежить від того, наскільки шлюбні партнери можуть пристосовуватись один до одного, враховуючи їх особисті якості на різних фазах створення і розвитку сім'ї.

Традиційно виділяють такі фази розвитку сім'ї: знайомство, залицяння, взяття шлюбу, взаємне пристосування особистостей, народження першої дитини, виховання дітей, період після відділення дітей, які стали самостійними (Кратохвил, 1991; Шнейдер, 2006).

Розподіл причин припинення шлюбу за фазами створення сім'ї має велике практичне значення. Так, відділення причин, які існували уже в момент укладення шлюбу, від тих, які виникають в процесі життєдіяльності сім'ї, полегшує розробку практичних заходів демографічної політики.

На відміну від причин, приводи зовнішні, часто випадкові обставини, які дають поштовх для початку розвитку тієї чи тієї причини або й кількох причин. Привід впливає на дію, як правило, при наявності причини. Складність при їх вивченні у тому, що одні і ті ж явища в одних випадках є причиною, а в інших – приводом (Гридковець, 1999).

«Внутрішньосімейна детермінанта напруженості» полягає у тому, що чим вища загальна участь чоловіка у справах сім'ї, тим нижчий рівень загальної напруженості. Поширення традиційних функцій чоловіка як годувальника і глави сім'ї, з одного боку, а з іншого, його пряма участь у повсякденних, побутових справах і точному розподілі грошей знімають напруженість (Гридковець, 1999; Лукашевич & Туленков, 2004; Шнейдер, 2006).

Крім того, що вища участь жінки в тих самих справах сім'ї, то вищий рівень загальної напруженості. Найбільш на напруже-

ність в сім'ї впливає перевантаження дружини такими обов'язками, як здійснення великих витрат, розподіл грошей, прийняття сімейних рішень.

Що вищий рівень напруженості у сім'ї, то частіше чоловік і дружина думають про розлучення як про спосіб позбутися проблем. Що вищий рівень напруженості, то частіше розвиваються найбільш гострі форми напруженості в сім'ї – конфлікти.

Будь-яка людина у житті стикається з ситуацією, коли задоволення її бажань і потреб утруднене чи заблоковане. Стан дефіциту називається депривацією. Депривація в сім'ї – це такий стан одного з членів, коли інші не в змозі (або не хочуть) задовольнити його потреби, що, зі свого боку, викликає стан психічної напруженості і часто може призводити до дуже негативних наслідків як для самого члена сім'ї, так і для його оточення. У сімейних стосунках важливе збігання життєвих цінностей подружжя, до кола яких можуть входити окремі якості людини: доброта, чуйність, піклування, ніжність. Система цінностей базується на основі сформованих потреб особистості, її бажаннях і потягах. Відмінність ціннісних орієнтацій у подружжя на кожному з етапів розвитку сім'ї неминуче спричиняє порушення сімейного клімату, породжує напруженість сімейних відносин, аж до можливого розпаду шлюбу.

Останнім часом дуже велика увага надавалась шлюбно-сімейним відносинам. Багато дослідників в цій галузі відзначають, що в шлюбно-сімейних відносинах пройшла справжня революція, у результаті якої докорінно змінилася і сім'я (Гридковець, 1999; Шнейдер, 2006).

На кожному етапі розвитку суспільства, коли відбувалися зміни в економічному, духовному, політичному, культурному житті, вони неминуче позначалися на шлюбно-сімейних відносинах, так чи так впливали на сім'ю. У зв'язку з новою епохою в житті суспільства, змінилося становище жінки, сформувався її новий психологічний тип. Основні її якості: незалежність, самостійність, загострене почуття власної гідності, рішучість, владність, широта і глибина інтересів, різноманітність культурних і духовних зв'язків, підвищені вимоги до чоловіка як до шлюбного партнера і до подружнього життя взагалі. В наш час жінка чекає від подружнього життя незмірно більше, ніж в попередні роки. Такий рівень домагань значно впливає на стабільність сучасного шлюбу.

У зв'язку зі зростанням кількості розлучень все більша увага приділяється заходам зі стабілізації шлюбно-сімейних відносин, ефективність яких у багатьох випадках залежить від їх наукового обґрунтування. Тому проблеми розлучень все частіше стають об'єктами соціологічних, демографічних, психологічних та інших досліджень. Та все ж багато дослідників сходяться на думці, що наші знання про причини нестабільності шлюбу, передумови і наслідки розлучень все ще невичерпані. Проблема стабільності шлюбів і подружніх взаємовідносин в наш час викликає все більшу увагу вчених. Питання розпаду шлюбів зачіпають особисті долі мільйонів людей, позаяк нестабільність негативно впливає на життєдіяльність подружжя, відчуття ними особистого щастя, повноти життя, своєї цінності і користі. Проблема користі шлюбу і сім'ї має ще один важливий бік. Сім'я є важливим середовищем, одним із рішучих факторів нормального духовного і психологічного розвитку дітей. Психологічний та духовний мікроклімат сім'ї залишає неспростовні сліди в психіці дитини, в структурі її особистості, світосприйнятті. Власне в дитинстві закладаються основні риси характеру людини. Тому, якщо розлучення – є щастям для самого подружжя, то для дітей воно може бути трагедією.

Загалом, розлучення – найбільша проблема сучасного суспільства. А ріст розлучень – це пряма загроза стабільності сім'ї, необхідної стійкості сімейних відносин (Лукашевич & Туленков, 2004).

У зв'язку з цим необхідно спеціально зупинитись на проблемах розпаду подружніх відносин. Життя сім'ї, фази її розвитку, її структура і зміни внутрішнього життя залежать від змін у розвитку цивілізації, ширших спільностей людей, культурних, економічних, правових, релігійних рівнів, а також самого суспільства.

У складному комплексі причин, які викликають дезорганізацію сімейних стосунків і розпад сім'ї, значне місце займає сімейна напруженість, яка, зі свого боку, є причиною незадоволеності різними аспектами шлюбу. Для того, щоб виявити найвищий рівень подружньої напруженості, залежно від тривалості шлюбу, кількості дітей, взаємоадаптації подружжя, періоду дошлюбного знайомства та інших факторів, передовсім потрібно зупинитись на соціальних та демографічних характеристиках опитуваних.

Особливу тривогу викликає відсутність (або низький коефіцієнт) таких критеріїв у спілкуванні, як:

1. Взаєморозуміння між партнерами. Відсутність цієї характеристики в спілкуванні подружжя призводить до неприйняття й осудження поглядів і поведінки одного або обох членів подружжя; потребує необхідності постійно щось пояснювати чи виправдовуватись. У більшості випадків все це веде до непорозумінь і є ймовірною зоною конфлікту.
2. Легкість спілкування. Відсутність цього критерію спілкування показує, наскільки подружжю непросто налагодити між собою контакт, почати і закінчити розмову, наскільки скуто почувають себе чоловік і жінка, спілкуючись між собою.
3. Психотерапевтичність спілкування. Цей критерій показує, наскільки спілкування в сім'ї має комфортний, інтимний характер.

Відсутність емпатії, співпереживання, співчуття приводить до віддаленості і роз'єднання подружжя. Загострюється психологічний клімат, виникає напружена сімейна атмосфера, що, зрештою, призводить до виникнення конфліктних ситуацій.

Саме собою виникнення конфліктних ситуацій ще не означає деструктивності сімейних відносин. Важливу роль відіграє те, як подружжя поводить себе у тій чи тій конфліктній ситуації і який характер взаємодії в конфліктах. Якщо партнери легко реагують на будь-яку суперечність, що виникає, фіксуються на ній, пробують пояснити чи довести свою рацію іншому, то перед нами – яскраво виражений конфлікт. Але якщо неприємні ситуації обговорюються спокійно, в теплій і дружній атмосфері, подружжя не намагається знайти, хто має рацію, а хто ні, кожен прагне піти на примирення, а не чекає, що це зробить інший – частота і серйозність конфліктів зменшується.

Висновки. Сім'я становить змінну систему відносин, яким властиві певні етапи розвитку. Сама сутність сім'ї – відтворення життя – і особливо якісна сторона відтворення – проявляються у відповідних змінах внутрішньосімейних відносин. Актуальним питанням для суспільства і для кожної окремої сім'ї є те, як розвиток внутрішньосімейних відносин повинен впливати на стабільність шлюбу.

Конкретні причини розриву шлюбів виникають у результаті дії зовнішніх і внутрішніх обставин, від яких залежить існування шлюбу. Поява внутрішніх причин залежить не тільки від особистих якостей шлюбних партнерів, а й від умов життя (зовнішніх причин). У кожному конкретному випадку припинення шлюбу може зумовлюватися не однією, а декількома конкретними причинами, взаємодія яких – складна і специфічна.

Сім'я є складним соціальним інститутом. Благополучність сімейних, а передовсім подружніх відносин – основа для нормального, щасливого життя кожної окремої людини.

Розглядаючи орієнтацію подружжя на розлучення, ми звертали увагу на психологічні фактори, які призвели до розпаду шлюбу в тій чи іншій ситуації. Наявність соціальних факторів, які дестабілізують сімейне життя, як, наприклад: відсутність житла, мала заробітна плата одного з партнерів; незадоволеність роботою; вживання алкоголю; матеріальний розрахунок; віковий фактор, могли б компенсуватись здоровими психологічними стосунками. Якщо чоловік і жінка будуть ставитися один до одного із розумінням, старатися спільно долати будь-які проблеми соціального чи матеріального характеру, правильно розподіляти обов'язки в сім'ї, максимум уваги приділяти вихованню дітей, то такі фактори дестабілізують, як напруженість, конфліктність, тривожність, відчуження, не знайдуть прояву. Подружжя буде вільно і щасливо почувати себе в шлюбі, виховувати нормальних здорових дітей, які, маючи перед очима позитивний сімейний досвід, будуть, і собі, прагнути до створення нової гармонійної сім'ї.

Сімейне консультування розглядається як одна з форм подружньої терапії, оскільки мова йде про більш прості, поверхові і короткочасні психотерапевтичні впливи, в основному в конфліктних і кризових ситуаціях. Консультації дають змогу знайти вихід з конкретних конфліктних ситуацій.

Психологічне консультування має низку труднощів:

1. Проблема часу. Психолог повинен за короткий термін визначити причини, мотиви, умови конфлікту, показати подружжю можливості відновлення їхніх відносин;
2. Різний ступінь конфліктності сімейного життя подружжя. Значна частина сімей, які звертаються за психологічною допомогою, – це молоді люди які недавно одружилися.

Для них корекція психологічної несумісності ефективна. Однак нерідко психолог має справу з родинами, що неминуче еволюціонують до розлучення. Ефективність їхнього психологічного консультування незначна.

Ще одна група – люди із суперечливою системою мотивів, що як перешкоджають подружнім стосункам, так і сприяють їх збереженню. Перша група мотивів зумовлює продовження конфліктів, аж до готовності йти на розлучення, натомість мотиви, що сприяють збереженню родини, удосконалюють психологічну корекцію подружніх відносин.

3. Підвищена агресивність стосовно подружжя і консультанта. Особливість конфліктних родин, що перебувають на стадії розлучення, – спрощене мотивування такого рішення. Це ускладнення повної діагностики подружніх відносин. Важливо зацікавити подружжя у більш глибокому розкритті сімейних і особистих, проблем, а також трансформувати ситуацію, де психолог проводить експертизу взаємин подружжя у ситуацію, коли самі вони за допомогою психолога переосмислять мотиви конфлікту.
4. Наявність неусвідомлюваних компонентів конфліктної поведінки подружжя значно ускладнює роль консультації і роботу психолога-консультанта.

Перспективами подальшого дослідження є виявлення конкретних причин, мотивів і приводів розлучень для чого потрібно вивчати документацію судів. Поява класифікації мотивів і приводів розлучень обумовлена необхідністю розробки первинної інформації для вжиття подальших практичних заходів.

Література

- Волков, А.Г., & Решетняк, Ю.А. (1990). *Любовь, брак, сексуальное партнерство*. Москва: Медицина.
- Гридковець, Л.М. (1999). Подолання подружніх конфліктів. *Практична психологія та соціальна робота*, 8, 37–38.
- Кратохвил, С. (1991). *Психотерапия семейно-сексуальных дисгармоний*. Москва: Медицина.
- Лукашевич, М.П., & Туленков, М.В. (2004). Стан і тенденції розвитку сучасної сім'ї в Україні. *Соціологія. Загальний курс: підручник* (с. 220–225). Київ.

Шнейдер, Л.Б. (2006). *Основи сімейної психології*: посібник для ВНЗ (Вид. 2-ге). Москва: Ділова книга.

References

- Volkov, A.G., & Reshetnyak, Yu.A.** (1990). *Lyubov, brak, seksualnoe partnerstvo* [Love, marriage, sexual partnership]. Moscow: Meditsina [in Russian].
- Hrydkovets, L.M.** (1999). Podolannia podruznykh konfliktiv [Overcoming marital conflicts]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical psychology and social work*, 8, 37–38 [in Ukrainian].
- Kratokhvil, S.** (1991). *Psikhoterapiya semeyno-seksualnykh disgarmoniy* [Psychotherapy of family and sexual disharmony]. Moscow: Meditsina [in Russian].
- Lukashevych, M.P., & Tulenkov, M.V.** (2004). Stan i tendentsii rozvytku suchasnoi simi v Ukraini [Status and development trends of the modern family in Ukraine]. *Sotsiologhiia. Zahalnyi kurs: pidruchnyk – Sociology. General course: textbook* (pp. 220–225). Kyiv [in Ukrainian].
- Shneider, L.B.** (2006). *Osnovy simeinoi psykholohii: posibnyk dlia VNZ* [Fundamentals of family psychology: a guide for universities] (2nd ed.). Moscow: Dilova knyha [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.04.2021 р.